
Kyrkomötet Ekonomi- och egendomsutskottets betänkande 2013:4

Miljöfrågor kopplade till kyrkans markinnehav

Sammanfattning

Betänkandet behandlar motionerna 2013:32, 2013:76 och 2013:78. Motionerna behandlar miljöfrågor kopplade till kyrkans markinnehav.

I motion 2013:32 föreslås att Svenska kyrkan ska skapa skogsreservat samt att det inom dessa reservat erbjuds jordbegravning med kista. Utskottet konstaterar att stiftet inom ramen för förvaltningen av prästlönetillgångarna har avsatt cirka 6 000 hektar till olika typer av reservat. Utskottet anser att frågan om markanvändning fortsatt bör hanteras av stiftet och föreslår därför att motionen avslås.

I motion 2013:76 föreslås att kyrkostyrelsen tillsammans med Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation ska bidra till enklare möjligheter att starta projekt för ökad biologisk mångfald på bl.a. kyrkogårdsjordar. Utskottet delar motionärernas uppfattning att frågan är viktig. Mot bakgrund av att Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation redan idag bedriver omfattande verksamhet inom området föreslår utskottet att motionen avslås.

I motion 2013:78 lämnas förslaget att kyrkostyrelsen ska stödja stiftet i förvaltningen av prästlönetillgångarna genom ökad kursverksamhet inom området ekologiskt jordbruk. Utskottet kan konstatera att kyrkostyrelsen uppmärksammat behovet av information inom detta område. Utskottet föreslår därför att motionen avslås.

Till betänkandet har anmälts en särskild mening.

Utskottets förslag till kyrkomötesbeslut

1. Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:32 punkt 1.
2. Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:32 punkt 2.
3. Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:78.
4. Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:76.

Motionernas förslag

Motion 2013:32 av Ylva Wahlström, Skogsreservat

1. Kyrkomötet beslutar att uppdra till kyrkostyrelsen att verka för att Svenska kyrkan skapar några skogsreservat, där olika svenska skogstyper kan räddas.
2. Kyrkomötet beslutar att i de kommande reservatens utkanter kan ordnas miljönära jordbegravning med kistor.

Motion 2013:78 av Jan Friheden, Ekologisk odling

Kyrkomötet beslutar att uppdra till kyrkostyrelsen att stödja stiftet i deras förvaltning av skapelsen på ett hållbart och resursbevarande sätt genom att öka kunskapen om ekologiskt jordbruk, genom ökad kursverksamhet.

Motion 2013:76 av Maria Lagerman m.fl., Satsning för biologisk mångfald på kyrkogårdsjordar

Kyrkomötet beslutar att uppdra till kyrkostyrelsen att tillsammans med arbetsgivarorganisationen bidra till enklare möjligheter att starta projekt för ökad biologisk mångfald på kyrkogårdsjordarna vid kyrkor, församlingshem och begravningsplatser.

Bakgrund

Prästlönetillgångarna; skogs- och jordbruk

Merparten av Svenska kyrkans skogs- och jordbruksmark utgör prästlönefastigheter. Svenska kyrkan är genom prästlönetillgångarna en av Sveriges största förvaltare av jordbruksmark och den femte största skogsförvaltaren.

I 46 kap. i kyrkoordningen finns kompletterande inomkyrkliga bestämmelser om prästlönetillgångarna. Enligt 2 § ska stiftens förvalta prästlönetillgångarna. Vidare anges i 3 § att prästlönetillgångarna ska förvaltas så effektivt som möjligt och på ett sådant sätt att de ger bästa möjliga uthålliga totalavkastning. Tillgångarna ska även förvaltas på ett etiskt försvarbart sätt i enlighet med kyrkans grundläggande värderingar. I 8 § anges att "Vid förvaltningen av prästlönefastigheterna ska naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen beaktas i skälig omfattning".

<i>Prästlönetillgångar vid utgången av år 2012 (2011 års värden inom parentes)</i>		
<i>Tusentals hektar</i>		
Areal produktiv skogsmark	396	(396)
Areal skogsimpediment	67	(67)
Areal jordbruksmark	46	(47)
Areal övrigt	<u>23</u>	<u>(23)</u>
Totalt	531	(532)
<i>Miljarder kronor</i>		
Marknadsvärde skogsfastigheter	23,4	(23,5)
Marknadsvärde jordbruksfastigheter	7,0	(6,9)
Marknadsvärde prästlönefonder	<u>2,6</u>	<u>(2,5)</u>
Summa	33,0	(32,9)
Antal prästlönefastigheter	2 785	(2 813)

Kyrkostyrelsen har sedan år 2010 ett tillsynsansvar över prästlönetillgångarna. Bestämmelserna som finns i kyrkoordningens 46 kap. innebär bl.a. att kyrkostyrelsen ska lämna råd och stöd i frågor som rör förvaltningen och minst en gång per år kalla företrädare för stiftens till samråd om förvaltningen av prästlönetillgångarna. I tillsynen ingår även att följa vilka tillgångsslag som förvaltas, hur de förvaltas och att natur- och kulturmiljövårdens intressen beaktas i skälig omfattning. Detta sker bl.a. genom omvärldsbevakning (t.ex. forskning och myndighetsprojekt inom området) insamling och analys av protokoll, årsredovisningar och revisionsberättelser från prästlönetillgångarna. Som bakgrund till beslutet att tilldela kyrkostyrelsen tillsynsansvar över prästlönetillgångarna, se Kyrkorättsutskottets betänkande Kr 2009:1.

Vid 2012 års kyrkomöte behandlades motion 2012:9. Motionären föreslog kyrkomötet besluta att uppdra till kyrkostyrelsen att:

- ◆ verka för att 20 procent av Svenska kyrkans skogar avsätts för fri utveckling så att ekologisk hållbar utveckling kan uppnås i Svenska kyrkans skogar.
- ◆ upprätta en plan för bevarandet av den biologiska mångfalden i Svenska kyrkans skog och mark.
- ◆ upprätta en plan för kontinuerlig fortbildning för personal på alla nivåer som arbetar med skog-, jord- och markfrågor gällande långsiktigt hållbar utveckling.

Ekonomi- och egendomsutskottet behandlade motionen i betänkande EE 2012:4. Utskottet förordade avslag på motionen med följande motivering:

Ekonomi- och egendomsutskottet delar motionärens uppfattning att Svenska kyrkans skogar ska hanteras med hög ambitionsnivå när det gäller miljöansvar. Att denna ambition redan idag finns framgår t.ex. av att samtliga prästlönetillgångar är anslutna till minst ett miljöcertifieringssystem... Utskottet har stor tilltro till den kompetens som finns inom stiftet i detta avseende och förordar därför att frågor om avsättning av mark till olika ändamål även fortsättningsvis ska hanteras av respektive stift. ... Mot bakgrund av att det redan idag bedrivs ett omfattande arbete inom de områden som motionären belyser, samt att utskottet anser att frågan om markavsättning ska hanteras av stiftet, föreslår utskottet avslag på motionen.

Detta blev även kyrkomötets beslut.

För ytterligare beskrivning av miljöarbete, kyrkoreservat samt certifiering av de kyrkliga skogarna hänvisas till Ekonomi- och egendomsutskottets betänkande 2012:4. Se även webbplatsen www.skyddadskog.se där kartor över olika typer av reservat finns tillgängliga.

Jordbruk

Som framgår ovan uppgår värdet på prästlönetillgångarnas jordbruksmark till cirka 7 miljarder kronor (31 december 2012). Storleken på markinnehav för jordbruksändamål varierar stort mellan stiftet. I tabellen nedan framgår innehav i hektar per stift vid utgången av 2012.

Egendomsnämndernas samarbetsorganisation (ENSO) har en särskild samrådsgrupp för frågor som rör jordbruksmark. I gruppen ingår även företrädare för andra stora förvaltare av jordbruksmark.

Nationell nivå har identifierat behovet av att få en samlad bild av hur frågan om ekologiskt jordbruk hanteras inom prästlönetillgångarna. Som en del av tillsynen har kyrkostyrelsen, inom ramen för 2012 års ekonomiska redogörelse från stiftet (som lämnats under 2013), därför ställt en fråga om ekologiskt jordbruk. I tabellen nedan framgår svaren.

Stift	Jordbruks- mark (hektar)	Ekologiskt jordbruk
Göteborg	2 192	Stiftet brukar ingen mark utan all mark är utarrenderad. Det finns ingen samlad bild över arrendatorernas inriktning avseende jordbruket.
Härnösand	726	Ej svarat på frågan.
Karlstad	394	Arrendejordbruken har under en längre tid minskat, idag återstår endast ett vilket brukas extensivt av ett dödsbo. Därför ingen prioritering att utveckla den verksamheten. Jordbruket är ej ekologiskt.
Linköping	4 100	Ej svarat på frågan.
Luleå	219	Ej svarat på frågan.
Lund	12 350	Ett fåtal arrendatorer bedriver ekologiskt jordbruk.
Skara	9 654	Nej.
Stockholm	755	Ej svarat på frågan.
Strängnäs	2 830	Inte aktuellt.
Uppsala	5 451	Ett 10-tal ekologiska jordbruk.
Visby	1 770	Ej svarat på frågan.
Västerås	365	Ej svarat på frågan.
Växjö	5 544	Tre gårdsarrenden med KRAV-certifierad mjölkproduktion. Investeringar i miljögodkända avloppssystem.
Summa	46 350	

För att fördjupa diskussionen om ekologiskt jordbruk kommer frågan att vara ett fokusområde vid det årliga "Samråd om förvaltning av prästlönetillgångar" mellan kyrkostyrelsen och stiftet. Mötet kommer att hållas den 17 oktober 2013 i Uppsala. Vid samrådet kommer bl.a. Hushållningssällskapet att hålla ett föredrag om ekologiskt jordbruk. En ledamot av den statliga Miljömålsberedningen kommer även att hålla ett föredrag. Miljömålsberedningen har regeringens uppdrag att ta fram en strategi för en långsiktigt hållbar markanvändning (dir. 2011:91). Strategin ska innehålla förslag på etappmål, styrmedel och åtgärder för att uppnå en långsiktigt hållbar markanvändning. I en första delrapport (SOU 2012:15) presenteras fyra utredningsfrågor som ska behandlas i det kommande arbetet:

- ◆ Hur arbetar vi med skydd och skötsel av landområden?
- ◆ Hur kan miljöhänsynen i skogsbruket utvecklas?
- ◆ Hur kan en hållbar användning av jordbruksmark åstadkommas?
- ◆ Hur kan styrningen av markanvändningen utvecklas för ökat helhetsperspektiv?

Delrapporten innehåller även en tidsplan för kommande rapporteringar. De första två frågorna ska delrapporteras den 15 juni 2013.

Allmänt om begravningsplatser

Svenska kyrkans församlingar och samfälligheter är huvudmän för begravningsverksamheten (förutom i Stockholm och Tranås där kommunen är huvudman).

Begravningsverksamheten regleras i begravningslagen (1990:1144). I begravningslagen 2 kap. 1 § framgår att ”Allmänna begravningsplatser med ett tillräckligt antal gravplatser och andra gravanläggningar av allmänt förekommande slag skall anordnas och hållas av de territoriella församlingarna inom Svenska kyrkan.” I begravningslagen finns även bestämmelser om enskild begravningsplats. I 2 kap. § 6 stadgas: ”Enskilda begravningsplatser får anordnas och hållas bara av trossamfund eller stiftelser som har fått tillstånd till det.” Avsikten med bestämmelsen är, enligt lagens förarbete (prop. 1990/91:10) att andra trossamfund än Svenska kyrkan ska kunna anlägga begravningsplatser.

I begravningslagen 5 kap. 5 § framgår att ”Stoft eller aska får gravsättas bara på allmän eller enskild begravningsplats. Regeringen får dock meddela föreskrifter om att med askan får förfaras på något annat sätt. Beslut i sådana ärenden meddelas av länsstyrelsen.” Regeringen har utfärdat begravningsförordningen (1990:1147). I 30 § framgår att ”Askas efter en avliden får strös ut på någon annan plats än en begravningsplats, om länsstyrelsen ger tillstånd till det. Ett sådant tillstånd får ges endast om den plats där askan ska strös ut är lämplig för ändamålet och om det är uppenbart att man kommer att hantera askan på ett pietetsfullt sätt.” Praxisen är enligt Länsstyrelsen i Stockholm mycket restriktiv och medger i princip att aska sprids över hav eller annat större vattenområde, med minst 1 000 meter till närmaste land.

Kyrkogårdsmark och biologisk mångfald

Svenska kyrkan har drygt 3 200 kyrkogårdar fördelade över hela landet. Enligt SCB:s flygfotostatistik upptar kyrkogårdsmarken 12 600 hektar.

Sveriges riksdag antog 2005 miljömålet, *Ett rikt växt och djurliv*. Där anges att arternas livsmiljö och ekosystem samt deras funktioner och processer ska värnas. Naturvårdsverket har bl.a. i sitt *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd* pekat ut kyrkogårdarna som en av fem särskilt viktiga miljöer för sådana träd.

Kyrkogårdarna och kyrkotomterna, med sin långa obrutna hävd, utgör en viktig biotop för många arter som minskat eller försvunnit i det moderna jordbrukslandskapet. Kyrkogårdarna har också av tradition och då de fortfarande huvudsakligen sköts i pastoratens regi haft en mer extensiv skötsel med mindre kemisk bekämpning och mindre maskinanvändning. I boken *Kyrkogården – en Noas ark*, utgiven 2007 med stöd av Naturvårdsverket och Svenska kyrkan, skriver författarna att kyrkogårdarna har några av de mest skyddsvärda resterna av det gamla kulturlandskapet. De menar att det största hotet mot dessa skyddsvärda miljöer är bristande kunskap hos anställda och hos förtroendevalda.

Internationellt finns ett flertal projekt för att bevara och gynna mångfalden på kyrkogårdar. *The Living Churchyard and Cemetery Project* (LCCP) i Storbritannien initierades av Arthur Rank Center (ARC), en ekumenisk organisation för att bistå kyrkor på landsbygden. Projektet syftar till att ta fram och lära ut metoder att förvalta begravningsplatser, på ett sätt som gynnar såväl samhälle som natur. Från att ha varit inriktat på landsortskyrkogårdar har projektet nu även fokus på kyrkogårdar och begravningsplatser i städerna. ARC gav 1989 ut ett informationspaket, *The Living Churchyard*, som fick stor spridning och idag har projektet utvidgats och leds av Urban Wildlife Trust, en stiftelse med ansvar för naturreservaten i Storbritannien. I USA har Oregon State University kurser och

forskning i hållbar kyrkogårdsförvaltning. Inriktningen är att bevara och utveckla de unika habitaterna (livsmiljöerna) på kyrkogårdar och begravningsplatser i USA.

Miljöledningssystem och andra åtgärdsprogram för hållbar kyrkogårdsförvaltning

Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation utredde 2011 vilka miljöledningssystem som är lämpliga för en kyrkogårdsförvaltning och hur arbetsgivarorganisationen kan stödja de medlemmar som vill införa sådana. Det var två miljöledningssystem som var aktuella. Dels kyrkans miljödiplomering som bl.a. Kalmar kyrkogårdsförvaltning använder sig av dels Svensk Miljöbas ofta kallad Göteborgsmodellen. Den används bl.a. av Örebro kyrkogårdsförvaltning. Arbetsgivarorganisationen beslöt att gå vidare med fortsatt stöd genom:

- ◆ att bilda ett nätverk för intresserade förvaltningar
- ◆ bevaka och informera om ny miljölagstiftning
- ◆ samarbeta kring begravnings- och kyrkogårdsfrågor med stiftens miljösamordnare
- ◆ ta fram ekologiska checklistor
- ◆ ta fram ekologiska nyckeltal
- ◆ informera och på hemsidan länka till de aktuella miljöcertifieringsprogrammen
- ◆ erbjuda utbildning kring kyrkogårdens ekologi

Sedan 2012 erbjuder arbetsgivarorganisationen därför en kurs, *Kyrkogårdens flora och fauna*, med syfte att ge kunskap om hur den biologiska mångfalden på en kyrkogård kan inventeras och gynnas. Kursen vänder sig till kyrkogårdspersonal och förtroendevalda. Utbildningen hålls vid någon av Sveriges botaniska trädgårdar. Den har hittills hållits fyra gånger och varit fulltecknad.

Tillsammans med Sveriges Lantbruksuniversitet och Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning har arbetsgivarorganisationen ett projekt, *Miljöaspekter på kyrkogårdsverksamhet*, där studenter vid SLU kan välja att göra sina examensarbeten. Över 40 examensarbeten med den inriktningen har gjorts. Bl.a. *Särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdar*, *Energianalys av gravstens-tillverkning*, *Betesdjur på kyrkogård*, *Ängen och kyrkogården* och *Kyrkogårdens trädkrans*.

Arbetsgivarorganisationen har handläggare på begravningsenheten som kontinuerligt ger råd och svarar på frågor kring biotopskydd och biologisk inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser.

Utskottets överväganden

Motion 2013:32

Utskottets förslag: Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:32.

Motionären anger i sin motion att "Vi måste våga värna delar av skogen så att den bevaras till kommande generationer och för skogens alla arter, skapelsens mångfald." Utskottet delar denna inställning.

I Ekonomi- och egendomsutskottets betänkande EE 2012:4 framgår att samtliga stift har såväl natur- som kyrkoreservat. Totalt uppgår reservaten till nästan 6 000 hektar. Utskottet konstaterar, i likhet med 2012 års behandling av en motion om avsättning av mark till reservat, att tilltron till den kompetens som finns inom stiftet när det gäller markanvändning är hög. Frågor om avsättning av mark till olika ändamål bör även fortsättningsvis hanteras av respektive stift. Motionens punkt 1 bör därför avslås.

Motionären föreslår i punkt 2 att "Kyrkomötet beslutar att i de kommande reservatens utkanter kan ordnas miljönära jordbegravning med kistor." Som

framgår ovan anser utskottet att markanvändning är en fråga för stiftet. Motionen bör därför avslås även i denna del.

EE 2013:4

Motion 2013:78

Utskottets förslag: Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:78.

Många stift förvaltar betydande arealer av jordbruksmark inom ramen för prästlönetillgångarna. Frågan om användningen av jordbruksmarken ur ett ekologiskt perspektiv är en viktig förvaltarfråga för stiftet. En fråga som utskottet erfar att stiftet tar på stort allvar.

Stiftet arrenderar regelmässigt ut jordbruksmarken. Arrendeavtalen gäller i normalfallet under ett stort antal år. Genom att marken brukas av en arrendator är stiftets möjlighet att påverka inriktningen på arrendatorns verksamhet mycket begränsade. En förändrad inriktning av markanvändningen kan därför i normalfallet ske först vid byte av arrendator. Frågan om ekologiskt jordbruk är även intimt förknippad med den specifika fastighetens förutsättningar. Även ekonomiska aspekter kan vara avgörande vid valet av inriktning på det specifika jordbruket.

Utskottet delar motionärens uppfattning att det är viktigt att stiftet har god kunskap om ekologiskt jordbruk och har strategier för användningen av jordbruksmarken. Kyrkostyrelsen initiativ till diskussion och kunskapsfördjupning inom området välkomnas av utskottet. Utskottet noterar även att ett av deluppdragen inom ramen för den statliga Miljömålsberedningen är att besvara frågan hur en hållbar användning av jordbruksmark kan åstadkommas. Denna frågeställning är central för varje jordbruksförvaltare. Utskottet förutsätter att såväl stiftet som kyrkostyrelsen bevakar Miljömålsberedningens arbete och slutsatser.

Kyrkostyrelsen har enligt kyrkoordningen i uppgift att stödja stiftet i frågor som rör förvaltningen av prästlönetillgångarna. Mot bakgrund av att kyrkostyrelsen redan uppmärksammat frågan om ekologiskt jordbruk anser utskottet att motionen bör avslås.

Motion 2013:76

Utskottets förslag: Kyrkomötet beslutar att avslå motion 2013:76.

Utskottet anser i likhet med motionärerna att frågan om biologisk mångfald på Svenska kyrkans kyrkogårdar är viktig. En utveckling där kyrkogården blir en "välansad golfgreen" är inte önskvärd. Utskottet delar dock inte motionärernas bedömning att utvecklingen går i denna riktning. Tvärtom finns ett växande antal exempel på en ökad medvetenhet i församlingar och samfälligheter om värdet av strategier för biologisk mångfald. En viktig förutsättning för detta är dock att församlingar och samfälligheter, i egenskap av huvudmän för begravningsverksamheten, har kunskap inom området. Utan kunskap finns en uppenbar risk att utvecklingen går i fel riktning. Utskottet konstaterar att Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation (SKAO), som av tradition ansvarar för rådgivning och information inom begravningsområdet, har en omfattande kurs- och informationsverksamhet inom området. Som exempel kan konstateras att SKAO, så sent som i augusti 2013, utgav nyhetsbrevet Observera med titeln "Generella biotopskyddsområden på begravningsplatser".

När det gäller möjligheten att söka projektfinansiering kan noteras att det i nu gällande "Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning" framgår att vissa typer av åtgärder som rör "växtlighet med mycket högt kulturhistoriskt värde" kan

berättiga till kyrkoantikvarisk ersättning. Detta gäller både på begravningsplats och kyrkotomt.

Mot bakgrund av det omfattande arbete som redan pågår inom ramen för SKAO:s verksamhet förordar utskottet att motionen avslås.

Uppsala den 26 september 2013

På Ekonomi- och egendomsutskottets vägnar

Gusten Rolandsson, ordförande

Anders Granberg, sekreterare

Beslutande: Gusten Rolandsson, ordförande, Ingrid Karlsson, Sigvard Olsson, Gun Eriksson, Uhlf Skoglund, Mats Johansson Flygg, Stefan Caplan, Margareta Nisser-Larsson, Jan G Nilsson, Sten Persson, Gerd Gullberg Johnson, Peter Bernövall, Gunvor Torstensson, Birgit Friggebo och Claes Björndahl.

Övriga närvarande vid beslutstillfället: Titti Ådén, Magnus Nilsson, Marcus Bernhardsson, Svante Erlandsson, Carina Håkansson, Åke Löfstrand, Ragnhild Bertius, Bertil Persson, Gunnar Pettersson, Rune Wallmyr, Jan Friheden, Dan Sarkar och Elly Gunnarsson.

Biskop Per Eckerdal har deltagit i utskottets överläggningar.

Särskild mening

Jag anmäler avvikande mening i Ekonomi- och egendomsutskottets beslut att avslå motion 2013:78.

Det är bra att frågan om ekologiskt jordbruk uppmärksammas, men det är viktigt för kommande generationer att en kursverksamhet initieras. Motion 2013:78 bör därför tillstyrkas.

Jan Friheden